



भारतीय रिज़र्व बँक
RESERVE BANK OF INDIA
www.rbi.org.in

आरबीआय/ २०१२-१३/३३

डीएनबीएस(पीडी) सीसी क्र.२९०/०३.०२.००१/२०१२-१३

जुलै ०२, २०१२

सर्व अबँकीय वित्तीय कंपन्या (एनबीएफसीज्)

महोदय,

महापरिपत्रक - सर्व नॉन - बँकिंग आर्थिक कंपन्यांसाठी संकीर्ण सूचना

सर्व चालु सूचना एकाच ठिकाणी ठेवण्यासाठी भारतीय रिज़र्व बँकेने एनबीएफसीजना विविध विषयांसाठीचे महापरिपत्रक जारी केले आहे. असे सूचित करण्यात येते की जुन ३०, २०१२, पर्यंतच्या इश्यु केलेल्या अन्य मार्गदर्शके/सूचना, ज्यांना महापरिपत्रकात जागा देण्यात आली नाही त्यांना यांत एकत्रित करण्यात आले आहे. अशा एकत्रित केल्या गेलेल्या सर्व सूचनांची यादी येथे माहितीसाठी देण्यात आली आहे. हे महापरिपत्रक रिज़र्व बँकेच्या (<http://www.rbi.org.in>) ह्या वेबसाईटवरही टाकण्यात आले आहे.

आपला विश्वासु

(सी आर साम्युक्था)

मुख्य महाव्यवस्थापक

अनुक्रमणिका

परिच्छेद क्र.	विषय
१	एनबीएफसीजसाठी साधने दायित्व व्यवस्थापन (एएलएम) प्रणाली - मार्गदर्शक तत्त्वे
२	आरबीआय अधिनियमाच्या कलम ४५ क्युबी अंतर्गत असलेले एनबीएफसी रकमेसाठीच्या नामनिर्देशनाचे नियम
३.	तरल साधनांचा ताबा/ एसएलआर रोख्यांवरील व्याजाचे संकलन
४.	महत्त्वपूर्ण नियमांचे निर्देश - दर वर्षी ३१ मार्च रोजी ताळेबंद पत्रकाची तयारी
५.	आरबीआय अधिनियम, १९३४ च्या कलम ४५आयए अंतर्गत जारी करण्यात आलेले नोंदणी दफ्तर (सीओआर)- एनबीएफआयच्या उद्योगाला चालू ठेवणे- लेखापरीक्षकाचे बंधनकारक प्रमाणपत्र प्रस्तुत करणे- स्पष्टीकरण
६.	तयार असलेल्या आगामी कंत्राटांमधील सवलती/ बदल ह्यांच्या संदर्भातील परिचालनाशी निगडित सूचना, सरकारी रोख्यांच्या हस्तांतरणाची स्थिरता आणि प्राथमिक विषयांना देण्यात आलेल्या रोख्यांची विक्री
७.	कॉर्पोरेट व्यवहारांसाठी एफआयएमएमडीए हे अहवाल देण्याचे माध्यम
८.	नियंत्रण/ व्यवस्थापन ह्यामधील बदलाच्या संदर्भात आधी दिली जाणारी सार्वजनिक सूचना
९.	व्यवस्थापनातील आणि विलीनीकरण/ सामिलीकरणातील बदल
१०.	नॉन बँकिंग वित्ता कंपन्यांसाठी (जमा रक्कम स्वीकृती) (प्राप्तीची मान्यता किंवा नियंत्रणाचे हस्तांतरण) संबंधित निर्देश, २००९
११.	सार्वजनिक रकमेसाठी सुरक्षितता - जमा रक्कम घेणा-या एनबीएफसीजच्या तरल साधनांवर चल अधिभार लावणे
१२	अवांछित आर्थिक संभाषण- राष्ट्रीय डू नॉट कॉल नोंदणी
१३.	रक्कम स्वीकारणा-या सर्व एनबीएफसीजसाठी किमान एनओएफ रुपये २०० लाख असण्याची आवश्यकता
१४.	एनबीएफसीजचे पुनर्वर्गीकरण
१५.	रु ५० कोटी आणि त्याहून अधिक पण १०० कोटीपेक्षा कमी साधन आकार असलेल्या रक्कम न घेणा-या एनबीएफसीजच्या निगराणीसाठीच्या तरतुदी
१६.	उत्पन्नावरील करांचे लेखापरीक्षण- लेखापरीक्षण मानक २२- कर परिवर्तित साधनांची प्रक्रिया (डीटीए) आणि भांडवलाच्या गणनेसाठी परिवर्तित कर दायित्व (डीटीएल)
१७.	प्रस्तावना व्याज दराचे भवितव्य - एनबीएफसीजसाठी
१८.	एफडीआय अटीचे पालन - एनबीएफसीजच्या बंधनकारक लेखापालाकडून मिळणारे अर्ध वार्षिक
१९.	गृह प्रकल्पांसाठी वित्तसेवा- एनबीएफसीकडे गहाण ठेवण्यात येणा-या मालमत्तेच्या माहितीच्या संदर्भातील अटी आणि शर्ती पॅम्प्लेट/ पत्रक/ जाहिरातीमध्ये उघड करण्याची अट
२०.	एनबीएफसीजकडून शारीरिक दृष्टीने / दृष्टीदोषासह अपंग असलेल्या व्यक्तींना ऋण सेवा देणे
२१	करंसी फ्युचर्समध्ये भाग घेणे
२२.	अपंगत्व असलेल्या व्यक्तींना सेवा देणे- कर्मचा-यांसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम
२३	पत माहिती देणा-या कंपन्यांना माहिती सादर करणे- पतसंस्थांद्वारे देण्यात येणा-या माहितीचे प्रपत्र
२४.	सरकारच्या ग्रीन इनीटीएटिवची अंमलबजावणी
२५	खोट्या बँक हर्मीचा वापर करून फसवणुकीचा प्रयत्न करण्याची कार्यपध्दती
२६	क्रेडिट डिफॉल्ट स्वॅप्स -वापरकर्ते म्हणून एनबीएफसी
	जोडपत्र १
	जोडपत्र २
	परिशिष्ट

१. एनबीएफसीजसाठी साधने दायित्व व्यवस्थापन (एएलएम) प्रणाली - मार्गदर्शक तत्त्वे

विविध खात्यांसाठी परिणामकारक पद्धतीने संभाव्य धोक्याचे व्यवस्थापन करण्यासाठीच्या सर्वसाधारण प्रणालीचा भाग म्हणून बँकिंग व्यतिरिक्तच्या सर्व आर्थिक कंपन्यांमध्ये एएलएम प्रणाली सुरु करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. सार्वजनिक जमा रक्कम धारण करत असलेल्या/ स्वीकारत असलेल्या किंवा नसलेल्या अशा सर्वच एनबीएफसीजना वर उल्लेखलेली मार्गदर्शक तत्त्वे लागू राहतील. तरीसुद्धा सुरुवातीला अशा एनबीएफसीज; ज्या त्यांच्या दिनांक ३१ मार्च २००१ रोजीच्या ऑडिट केलेल्या ताळेबंदानुसार रूपये १०० कोटी (सार्वजनिक जमा रक्कम धारण करताना/ स्वीकारताना किंवा त्या शिवाय) किंवा २० कोटी किंवा त्याहून अधिक (त्यांच्या साधनाच्या व्याप्तीशी संबंध नसलेल्या) इतक्या साधनांच्या आधाराइतकी सार्वजनिक जमा रक्कम धारण केलेल्या एनबीएफसीज (ज्यांचे वर्गीकरण उपकरणे भाडे तत्त्वावर देणा-या, भाडे/ विक्रीसाठी आर्थिक सेवा देणा-या, कर्ज, गुंतवणूक आणि शेष बँकांव्यतिरिक्त कंपन्या असे केले जात असेल किंवा ज्या ह्यामध्ये सहभागी असतील) ह्यांना एएलएम प्रणाली आरंभ करणे आवश्यक राहिल.

ह्या संदर्भात अर्धवार्षिक अहवालाची एक पद्धत लागू करण्यात आली होती आणि ३० सप्टेंबर २००२ रोजी असलेले साधन दायित्व व्यवस्थापनाचे परतावे आरबीआयला फक्त अशा एनबीएफसीजद्वारे सादर करणे आवश्यक होते; ज्यांनी संबंधित सहा महिन्यांच्या समाप्तीनंतर एक महिन्याच्या आत म्हणजेच ३१ ऑक्टोबर २००२ पूर्वी सार्वजनिक जमा रक्कम धारण केली असेल आणि त्यानंतर अशा प्रकारे चालू ठेवले असेल. अर्धवार्षिक परताव्यांचे पुढील तीन भाग असतील:

- (i) एएलएमच्या फॉर्मॅटनुसार संरचनात्मक तरलतेचे विधान
- (ii) एएलएमच्या फॉर्मॅटनुसार गतिमान तरलतेचे लघु मुदतीचे विधान आणि
- (iii) एएलएमच्या फॉर्मॅटनुसार व्याज दर संवेदनशीलतेचे विधान

सार्वजनिक रक्कम धारण न करणा-या कंपन्यांच्या संदर्भात स्वतंत्र देखरेख व्यवस्था करण्यात येईल आणि योग्य कालावधीमध्ये सल्ला देण्यात येईल.

२. आरबीआय अधिनियमाच्या कलम ४५क्युबी अंतर्गत असलेले एनबीएफसी रकमेसाठीच्या नामनिर्देशनाचे नियम

आरबीआय अधिनियमाच्या कलम ४५क्युबी नुसार एनबीएफसीजमध्ये रक्कम जमा करणा-या व्यक्ती बँकिंग नियमन अधिनियम, १९४९ (बी आर अधिनियम) ह्या अधिनियमाच्या कलम ४५ झेडए मध्ये नमूद केलेल्या केंद्र सरकारच्या नियमामध्ये दिलेल्या पद्धतीने एक व्यक्तीचे नामनिर्देशन करू शकतात; जी व्यक्ती रक्कम जमा करणा-या व्यक्तीच्या मृत्युच्या परिस्थितीमध्ये एनबीएफसीकडून ती रक्कम मिळवण्यास पात्र ठरतो. भारत सरकारसोबत चर्चेद्वारे असे ठरवण्यात आलेले आहे, की बँकिंग कंपनी (नामनिर्देशन) नियम, १९८५ बी आर अधिनियमाच्या कलम ४५झेडए नुसार महत्त्वपूर्ण ठरवण्यात आले आहेत. ह्या नियमांची प्रत जोडण्यात आली आहे. त्यानुसार, वर उल्लेखलेल्या नियमांमध्ये निर्धारित केल्यानुसार रकम जमा करणा-या व्यक्तीद्वारे देण्यात येणारे नामनिर्देशन एनबीएफसीज स्वीकारू शकतील.

३. तरल साधनांचा ताबा/ एसएलआर रोख्यांवरील व्याजाचे संकलन

आरएनबीसीज सह एनबीएफसीजना सरकारी रोखे/ हमीप्राप्त कर्जरोखे ह्यांच्या स्वरूपात तरल साधने धारण करणे आरबीआय अधिनियमाच्या कलम ४५-आयबी नुसार आवश्यक आहे आणि अशा रोख्यांना अनुसूचित वाणिज्य बँक (एससीबी)/ स्टॉक होल्डिंग

कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लि. (एसएचसीआयएल) किंवा जमा करणा-याच्या डीमॅट खात्यामध्ये भारतीय रोखे आणि विनिमय महामंडळ (सेबी) सह नोंदणीकृत असलेल्या जमा करणा-या सहभागी व्यक्तीद्वारे (डीपी) किंवा एससीबी च्या शाखेमध्ये असे रोखे प्रत्यक्षात येण्याच्या प्रमाणात कॉस्टट्युअंट सबसिडरी जनरल लेजर (सीएसजीएल) खात्यामध्ये दाखल करणे आवश्यक आहे.

रक्कम जमा करणा-या व्यक्तींच्या हितांचे संरक्षण करण्यासाठी आरबीआय अधिनियमाच्या कलम ४५-आयबी चे पालन करण्याच्या उद्देशाने धारण करण्यात आलेल्या रोख्यांसाठी सरकारी रोख्यांना धरणे करणारे एक स्वतंत्र सीएसजीएल किंवा डिमॅट खाते जतन करण्यात येईल. सार्वजनिक जमा रकमेमधील वाढ किंवा घट किंवा मुदत पूर्ण झालेल्यानंतर रोख रकमेसाठी कर्जरोखे काढून घेतल्यामुळे किंवा विशेष परिस्थितीमध्ये जमा करणा-या व्यक्तींना रक्कम परत देण्यासाठी आणि रेपो किंवा अन्य व्यवहारांमध्ये वापरली न जाण्यासाठी हे खाते फक्त रोख्यांच्या विक्री किंवा खरेदीसाठीच वापरले जावे.

जर एखाद्या वेळेस सरकारी रोख्यांमध्ये एनबीएफसी (आरएनबीसीसह) वर अनुमती दिलेल्या प्रकारांखेरीज अन्य प्रकारे व्यवहार होत असेल, तर ह्या उद्देशासाठी आणखी सीएसजीएल खाते उघडता येऊ शकेल.

असेही निदर्शनास आले आहे, की काही एनबीएफसीजनी एक तर सरकारी रोखे मोडीत काढलेले नाहीत किंवा मोडित काढले असून आरबीआयला त्याची माहिती दिलेली नाही. ह्या उद्देशाने, एनबीएस ३ आणि एनबीएस ३ ए च्या फॉर्मटनुसार तिमाही तरलता साधन परतावा अहवालामध्ये सुधरणा करण्यात आली आहे व डीमॅट खात्याबद्दलच्या माहितीचा समावेश करण्यात आला आहे, ज्यामुळे ह्याच्याशी संबंधित माहिती एनबीएफसीज द्वारे वगळ्यात येणार नाही, ह्याची खात्री करता येईल.

असेही शक्य आहे, की असे काही थोडे सरकारी रोखे/ सरकारी हमीचे रोखे असतील, जे मोडीत काढले गेले नसतील आणि व्याज मिळवण्याच्या उद्देशाने भौतिक स्वरूपात जतन केले गेले असतील व सुनिर्धारित बँकर ह्यांच्या ताब्यातून व्याज काढले गेले असेल आणि व्याज मिळवल्यानंतर बँकांमध्ये नव्याने जमा केले गेलेले असतील. रोखे काढून पुनः जमा करण्याची प्रक्रिया टाळण्यासाठी आता असा निर्णय घेण्यात आलेला आहे, की एनबीएफसीज/ आरएनबीसीज निर्धारित बँका आणि एजंटसना ठराविक दिवशी भौतिक स्वरूपातील रोख्यांवर आणि सुरक्षित ताब्यासाठी देण्यात आलेल्या रोख्यांना गोळा करण्यासाठी अधिकृत करतील. एनबीएफसीज/ आरएनबीसीज त्यांनी ठरवलेल्या बँकरला ते निर्धारित बँकेच्या संदर्भात अखत्यारपत्र (पॉवर ऑफ अटॉर्नी) देऊ शकतात ज्यामुळे ते बँकर निहित वेळेस भौतिक स्वरूपात रोखे/ हमी असलेल्या रोख्यांवर व्याज गोळा करू शकतात.

४. महत्त्वपूर्ण नियमांचे निर्देश - दर वर्षी ३१ मार्च रोजी ताळेबंद पत्रकाची तयारी

नॉन बँकिंग आर्थिक कंपन्यांचे महत्त्वपूर्ण नियम (रिझर्व बँकेचे) निर्देश, १९९८ च्या परिच्छेद ९बी नुसार, एनबीएफसीजना दर वर्षी ३१ मार्च रोजी ताळेबंद पत्रक आणि नफा - तोटा खाते तयार करणे आवश्यक आहे. जेव्हा जेव्हा कंपनी अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार एनबीएफसीना त्यांच्या ताळेबंद पत्रकाची मुदत वाढवायची असेल, तेव्हा ह्या उद्देशाने आरओसी कडे जाण्याआधी त्यांनी रिझर्व बँकेची मान्यता घेणे आवश्यक आहे. तरीही स्पष्ट केले जात आहे, की ज्या परिस्थितीमध्ये आरबीआय आणि आरओसी वेळेची मुदत मान्य करतील, त्या वेळी कंपनीला रिझर्व बँकेला ठराविक फॉर्मटनुसार त्या वर्षीच्या ३१ मार्च रोजी एक ताळेबंद पत्रक (लेखापरीक्षण न केलेले) व त्या दिवशी लागू असणारे बंधनकारक परतावे सादर करावे लागतील.

५. आरबीआय अधिनियम, १९३४ च्या कलम ४५ आयए अंतर्गत जारी करण्यात आलेले नोंदणी दफ्तर (सीओआर)- एनबीएफआयच्या उद्योगाला चालू ठेवणे- लेखापरीक्षकाचे बंधनकारक प्रमाणपत्र प्रस्तुत करणे- स्पष्टीकरण

निदर्शनास आले आहे, की एनबीएफआयच्या उद्योगामध्ये सहभागी नसलेल्याही अनेक एनबीएफसीज आहेत आणि म्हणून त्यांना आरबीआयद्वारे दिले जाणारी नोंदणी दप्तर धारण करण्याची आवश्यकता/ पात्रता नाही. परंतु तरीही त्यांच्याकडे नोंदणी दप्तर आहे. एनबीएफआयच्या उद्योगामध्ये सक्रिय प्रकारे सहभागी असलेल्या एनबीएफसीजद्वारेच सीओआर धारण केले जात आहे, ह्याची निश्चिती करण्यासाठी सर्व एनबीएफसीजद्वारे बंधनकारक लेखापरीक्षकांकडून दर वर्षी एक प्रमाणपत्र सादर करण्यात यावे ज्यामध्ये नमूद केले असेल की त्या एनबीएफआयच्या उद्योगासाठी आवश्यक असलेले सीओआर आरबीआय अधिनियम, १९३४ च्या कलम ४५आयए नुसार धारण करत आहेत.

स्पष्ट केले जाते, की नॉन बँकिंग आर्थिक कंपन्यांचा उद्योग म्हणजे अशी कंपनी जी आरबीआय अधिनियम, १९३४ च्या कलम ४५आय(ए) नुसार आर्थिक संस्थेच्या उद्योगामध्ये सहभागी असेल. ह्या उद्देशासाठी दिनांक ८ एप्रिल १९९९ रोजीच्या क्र. १९९८-९९/१२६९ च्या प्रेस अधिसूचनेनुसार 'मुख्य उद्योगाची' व्याख्या पुढीलप्रकारे दिली गेली आहे.

बँकांमधील स्थिर ठेवी, वित्तीय अॅसेट्स म्हणून गणल्या न जाणे

आधीच स्पष्ट करण्यात आले होते की, एनबीएफआय कार्यकृती करण्यासाठी, रिझर्व बँक पंजीकरण प्रमाणपत्र देते. स्थिर ठेवींमधील गुंतवणुकींना वित्तीय अॅसेट्स समजले जाऊ शकत नाही आणि बँकांमध्ये ठेवलेल्या स्थिर ठेवींवरील व्याजाच्या उत्पन्नाला वित्तीय अॅसेटवरील उत्पन्न समजता येणार नाही कारण, आरबीआय अधिनियम १९३४ च्या कलम ४५ आय (सी) मधील “वित्तीय संस्थेच्या” व्याख्येमध्ये निर्देश केलेल्या कार्यकृतींमध्ये ह्या बसत नाहीत. ह्याशिवाय, बँकेमधील ठेवी ह्या हातातील पैसा (निअर मनी) असतात आणि त्यांचा उपयोग पडून राहिलेला निधी (आयडल फंड) तात्पुरता ठेवण्यासाठी आणि/किंवा एनबीएफआयचा व्यवसाय करण्याच्या सुरुवातीपर्यंतच केला जाऊ शकतो.

ह्याशिवाय, ह्या बँकेकडून सीओआर मिळाले असलेल्या एनबीएफसीने, सीओआर मिळाल्यापासून सहा महिन्यांच्या आत एनबीएफसीचा व्यवसाय सुरु करणे अत्यावश्यक आहे. सीओआर मिळाल्याच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या आत, एनबीएफसीने तिचा व्यवसाय सुरु न केल्यास, ते सीओआर आपोआप रद्दबातल होईल. ह्याशिवाय, व्यवसाय सुरु होण्यापूर्वी त्या एनबीएफसीच्या मालकीमध्ये आणि तिच्या सीओआरच्या नियमितपणामध्ये कोणताही बदल होऊ शकत नाही.

६. तयार असलेल्या आगामी कंत्राटांमधील सवलती/ बदल ह्यांच्या संदर्भातील परिचालनाशी निगडीत सूचना, सरकारी रोख्यांच्या हस्तांतरणाची स्थिरता आणि प्राथमिक विषयांना देण्यात आलेल्या रोख्यांची विक्री

सर्व एनबीएफसीज/ आरएनबीसीज ह्यांना दिनांक २९ मार्च २००४ रोजीच्या परिपत्रक क्र.आयडीएमडी-पीडीआरएस-०५ /१०.०२.०१/२००३-०४ मध्ये नामूद केल्याप्रमाणे सरकारी रोख्यांच्या हस्तांतरणाच्या संदर्भात पुढील मार्गदर्शक सूचनांचे पात्रतेनुसार आणि लागू असताना पालन करण्याची सूचना देण्यात येत आहे. सुधारित मार्गदर्शक सूचना २ एप्रिल २००४ पासून अमलात येत आहेत.

आरएनबीसीजच्या समावेशासह सर्व एनबीएफसीजनी दिनांक ११ मे २००५ ची आयडीएमडी-पीडीआरएस -४७७७, ४७७९ - ४७८३/१०.०२.०१/२००४-०५ ही आरबीआय नियंत्रित संस्थांसाठीची परिपत्रके संदर्भासाठी पाहावीत. सर्व एनबीएफसीज/ आरएनबीसीजना परिपत्रकांमध्ये दिल्याप्रमाणे रोख्यांच्या हस्तांतरणाच्या संदर्भात मार्गदर्शक सूचनांचे पात्रतेनुसार आणि लागू असताना पालन करण्याची सूचना देण्यात येत आहे. संदेह निर्माण झाल्यास ते आयडीएमडीचा संदर्भ घेऊ शकतात.

७. कॉर्पोरेट व्यवहारांसाठी एफआयएमएमडीए हे अहवाल देण्याचे माध्यम

सेबीने एफआयएमएमडीला कॉर्पोरेट रोख्यांसाठी त्याचे अहवाल माध्यम (रिपोर्टिंग प्लॅटफॉर्म) उभे करण्यास अनुमती दिली आहे. तसेच,

त्याला त्याच्या माध्यमामध्ये घोषित झालेले तसेच बीएसई आणि एनएसई मध्ये झालेले व्यापार योग्य मूल्यवर्धनासह एकत्रित करण्याची अनुमतीसुद्धा देण्यात आलेली आहे.

सर्व एनबीएफसीजना कॉर्पोरेट रोख्यांमधील त्यांचे दुय्यम बाजारपेठेतील ओटीसी बाजारपेठेत केले गेलेले व्यवहार एफआयएमएमडीएच्या अहवाल माध्यमामध्ये १ सप्टेंबर २००७ पासून देणे आवश्यक झालेले आहे. ह्या संदर्भातील सविस्तर मार्गदर्शक सूचना एफआयएमएमडीए कडून जारी केल्या जातील. दरम्यानच्या काळात, एनबीएफसीज प्रत्यक्ष एफआयएमएमडीएशी संपर्क करून मॉक अहवाल सत्रांमध्ये सहभाग घेऊ शकतात.

८. नियंत्रण/ व्यवस्थापन ह्यामधील बदलाच्या संदर्भात आधी दिली जाणारी सार्वजनिक सूचना

(अ) कोणत्याही एनबीएफसीद्वारा - शाखा/कार्यालय बंद करण्यापूर्वी (ब) तिच्या मालकीची विक्री/हस्तांतरण करण्यापूर्वी जाहीर नोटिस देण्याची आवश्यकता

अ) सर्व एनबीएफसीज ह्यांनी त्यांची कोणतीही शाखा/ कार्यालय बंद केले जाण्याआधी कमीत कमी तीन महिने सार्वजनिक सूचना कमीत कमी एका आघाडीच्या राष्ट्रीय वृत्तापत्रात आणि एका प्रादेशिक भाषेतील आघाडीच्या स्थानिक (जिथे शाखा/कार्यालय असेल, तिथल्या) वृत्तापत्रात ह्या कृतीमागील उद्देश आणि इथे रक्कम जमा केलेल्या व्यक्तींसाठी करण्यात येणा-या उपाययोजना ह्याबद्दल माहिती देण्यासाठी दिली पाहिजे.

ब) i) समभागांच्या विक्रीसह किंवा विक्रीशिवाय, नियंत्रणाच्या हस्तांतरणाबद्दल किंवा समभागांच्या विक्रीद्वारे होणा-या हस्तांतरणाबद्दल सार्वजनिक सूचना ही कृती होण्याच्या ३० दिवस आधी दिली गेली पाहिजे. ही सूचना एनबीएफसीजद्वारे आणि हस्तांतरण करणा-या किंवा हस्तांतरणाद्वारे प्राप्त करणा-या बाजूने किंवा संयुक्त प्रकारे दिली गेली पाहिजे.

ह्या उद्देशासाठी, 'नियंत्रण' ह्या संकल्पनेचा अर्थ भारतीय रोखे नियमन आणि विनिमय महामंडळ (सेबी) (समभाग प्राप्ती आणि हस्तांतरणाचे महत्त्वपूर्ण) नियम, १९९७ च्या नियम २ (१) (क) नुसार केलेल्या व्याख्येप्रमाणे असेल.

ii) सार्वजनिक सूचनेमध्ये मालकी/ नियंत्रण विक्री किंवा हस्तांतरणाचा उद्देश, ज्यांच्या नावे केले जात आहे, त्यांचे तपशील आणि अशा विक्री/ नियंत्रणाच्या विक्री किंवा हस्तांतरणाची कारणे नमूद केलेली असली पाहिजेत. ही सूचना आघाडीच्या राष्ट्रीय वृत्तापत्रात आणि एका प्रादेशिक भाषेतील आघाडीच्या स्थानिक (जिथे शाखा/कार्यालय असेल, तिथल्या) वृत्तापत्रात प्रकाशित केली गेली पाहिजे.

९. व्यवस्थापनातील आणि विलीनीकरण/ सामीलीकरणातील बदल

निदर्शनास आले आहे, की एका एनबीएफसी चे दुस-या एनबीएफसीमध्ये किंवा आर्थिक नसलेल्या कंपनीमध्ये विलीनीकरण/ सामीलीकरण होऊनही व्यवस्थापनामध्ये बदल घडून येतो आणि अशा प्रकारच्या विलीनीकरणामुळे/ सामीलीकरणामुळे वर उल्लेख केलेला व्यवस्थापनातील बदल घडून येईल, असे मानले जाईल.

अन्य कोणत्याही कंपनीसह बदल किंवा विलीनीकरण किंवा सामीलीकरण ह्याद्वारे व्यवस्थापनामध्ये बदल करू इच्छिणा-या अशा एनबीएफसीजद्वारे त्यामध्ये रक्कम जमा केलेल्या प्रत्येक व्यक्तीला त्या नवीन किंवा हस्तांतरित कंपनीमध्ये रक्कम तशी जमा ठेवण्याचा किंवा काढून घेण्याचा पर्याय देणे अशा एनबीएफसीजवर बंधनकारक असेल. ज्या व्यक्तींना त्यांनी जमा केलेली रक्कम परत हवी असेल,

त्यांना तशी रक्कम देणे हेही कंपनीवर बंधनकारक असेल. वरील सूचनांचे पालन न झाल्यास रिझर्व बँक अत्यंत गंभीर प्रकारे त्यात लक्ष घालेल आणि दोषी आढळलेल्या कंपनीवर प्रत्येक परिस्थितीनुसार दंडात्मक कार्यवाही केली जाऊ शकेल.

जानेवारी २००६ पासून वरील सूचनांच्या संदर्भात काही बदल लागू करण्यात आले आहेत:

(i) उच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार विलीनीकरण आणि सामीलीकरण.

(अ) जेव्हा कंपनी अधिनियम, १९५६ च्या कलम ३९१ आणि ३९४ अंतर्गत होणा-या कार्यवाहीनुसार उच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार विलीनीकरण आणि सामीलीकरण होत असेल, तेव्हा कंपनी रिझर्व बँकेला ह्या विलीनीकरणाच्या किंवा सामीलीकरणाच्या संदर्भात न्यायालयाच्या त्यास प्रमाणित करणा-या आदेशासह असा आदेश दिल्यापासून एक महिन्याच्या आत सूचित करेल कंपनी अधिनियम, १९५६ अंतर्गत आणि त्यात नमूद केलेल्या नियमांनुसार सार्वजनिक सूचना देण्यात येत असल्यामुळे वर उल्लेख केलेल्या प्रकारे बँकेच्या परिपत्रकाप्रमाणे अन्य प्रकारे सार्वजनिक सूचना प्रसारित करणे कंपनीला आवश्यक राहणार नाही.

(ब) तरीही, कंपनी परिपत्रक डीएनबीएस (पीडी) सीसी क्र. १२/०२.०१/९९-२००० दिनांक १३ जानेवारी २००० च्या परिच्छेद ५ (३) (ब) मधील सूचनांमध्ये कोणताही बदल करण्यात येणार नाही.

१०. नॉन बँकिंग वित्त कंपन्यांसाठी (जमा रक्कम स्वीकृती) (प्राप्तीची मान्यता किंवा नियंत्रणाचे हस्तांतरण) संबंधित निर्देश, २००९

भारतीय रिझर्व बँक अधिनियम, १९३४ च्या कलम ४५ के आणि ४५ एल नुसार देण्यात आलेल्या अधिकाराच्या अंमलबजावणीसंदर्भात आणि त्याद्वारे देण्यात आलेल्या सर्व अधिकारांच्या संदर्भात, भारतीय रिझर्व बँकेने बँकेला पत व्यवस्थेचे देशाच्या लाभासाठी नियमन करण्यास समर्थ करण्याचा उद्देश समाधनकारक आणि सार्वजनिक हिताच्या दृष्टीकोनातून आवश्यक असल्याचे मानले आहे. त्यामुळे जमा रक्कम धारण करणा-या प्रत्येक एनबीएफसीला इथून पुढे रिझर्व बँकेद्वारे निर्धारित केले गेलेले नियामक निर्देश देण्यात येतील.

लघुशीर्षक आणि निर्देशांची सुरुवात

१. (१) ह्या निर्देशांना बँकेव्यतिरिक्त असलेल्या आर्थिक कंपन्यांचे (जमा स्वीकारण्याचे/ प्राप्तीच्या प्रमाणीकरणाचे/ नियंत्रणाच्या हस्तांतरणाचे) निर्देश, २००९ म्हणून ओळखले जाईल.

(२) हे निर्देश तत्काळ लागू होऊन अस्तित्वात येतील.

व्याख्या

२. ह्या निर्देशांच्या उद्देशासाठी, विशेष परिस्थिती वगळता पुढील अर्थ लागू असतील –

(अ) “नियंत्रण” ह्याचा अर्थ भारतीय सुरक्षा आणि विनिमय महामंडळ (समभागांची विशेष प्राप्ती आणि मालकी घेणे) अधिनियम, १९९७ च्या नियमन २ मधील उप-नियमन (१) मधील विधान (सी) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे असेल.

(ब) ‘एनबीएफसी’ म्हणजे बँकेव्यतिरिक्त असलेल्या आर्थिक कंपन्यांच्या सार्वजनिक रकमेचे (रिझर्व बँक) स्वीकृती निर्देश, १९९८ मधील

परिच्छेद २ मधील उपपरिच्छेद (१) च्या विधान (xi) मध्ये केलेल्या व्याख्येप्रमाणे एक बँकेव्यतिरिक्त असलेली आर्थिक कंपनी होय.

एनबीएफसीजद्वारे रक्कम नियंत्रित करण्यात आली असल्यास त्याच्या प्राप्तीसाठी किंवा हस्तांतरणासाठी रिझर्व बँकेची पूर्व- अनुमती

एनबीएफसीजद्वारे रक्कम नियंत्रित करण्यात आली असल्यास समभागांचे अधिग्रहण करून किंवा अन्य प्रकारे किंवा जमा रक्कम घेणा-या एखाद्या एनबीएफसीच्या अन्य संस्थेसह होणा-या विलीनीकरणामुळे/ एकत्रीकरणामुळे किंवा एखाद्या संस्थेच्या जमा रक्कम घेणा-या एनबीएफसीसह होणा-या विलीनीकरणामुळे/ एकत्रीकरणामुळे होणा-या त्याच्या मालकीसाठी किंवा प्राप्तीसाठी भारतीय रिझर्व बँकेची लिखित पूर्व- मान्यता आवश्यक असेल.

अन्य अधिनियमांची अंमलबजावणी चालू राहिल

ह्या निर्देशांमधील तरतुदी वेळोवेळी अस्तित्वात आलेल्या अन्य अधिनियम, नियामक तरतुदी आणि निर्देशांची जागा घेणार नाहीत तर त्या त्यांना पूरक असतील.

ह्या निदेशातील तरतुदी सध्या जारी असलेला अन्य कोणताही कायदा, नियम, विनियम किंवा निदेश ह्यांच्या तरतुदींच्या अतिरिक्त असतील विसंगत नसतील.

अपवाद

एखादी दुर्घटना टाळण्यासाठी किंवा अन्य न्याय्य आणि पर्याप्त कारणासाठी भारतीय रिझर्व बँकेला आवश्यक वाटत असल्यास ती कोणत्याही एनबीएफसीला किंवा एनबीएफसीजच्या समूहास वर नमूद केलेल्या काही किंवा सर्व निर्देशांमधून सामान्यरित्या किंवा निर्धारित कालावधीसाठी भारतीय रिझर्व बँकेला आवश्यक वाटेल त्या अटींसह सूट देऊ शकते.

(ii) इतर परिस्थिती

जेव्हा वरील परिच्छेद (i) मध्ये दिलेल्या प्रकारे विक्री/ हस्तांतरणातून किंवा अन्य प्रकारे कंपनीच्या व्यवस्थापनाचे विलीनीकरण/ एकत्रीकरण होते किंवा त्यात परिवर्तन होते, तेव्हा, रक्कम धारण करणा-या आणि रक्कम धारण न करणा-या एनबीएफसीज (आरएनबीसीजसह) ह्यांनी ३० दिवस आधी सार्वजनिक सूचना देणे आवश्यक आहे.

११. सार्वजनिक रकमेसाठी सुरक्षितता - जमा रक्कम घेणा-या एनबीएफसीजच्या तरल साधनांवर चल अधिभार लावणे

सार्वजनिक रकमा, बँकेतून घेतलेल्या रकमा, कॉर्पोरेटसमधील रकमा, सुरक्षित/ असुरक्षित ऋणपत्र (कर्जरोखे) आदि प्रकारच्या स्रोतांपासून एनबीएफसीज त्यांच्या कामासाठी निधी उभे करतात.

रक्कम जमा करणा-या व्यक्तींचे (किंवा संस्थांचे) हितसंबंध सुरक्षित राहतील, ह्याची खात्री करण्यासाठी एनबीएफसीजद्वारे खात्री घेतली गेली पाहिजे. रक्कम जमा करणा-या व्यक्तींच्या हितसंबंधांच्या सुरक्षिततेच्या खात्रीसाठी, एनबीएफसीजने त्यांच्याद्वारे स्वीकारण्यात आलेल्या सर्व जमा रकमांवर संपूर्ण सुरक्षा नेहमी उपलब्ध आहे, ह्याची खात्री केली पाहिजे. ही सुरक्षा निर्धारित करताना सर्व ऋणपत्रांची (सुरक्षित आणि असुरक्षित) आणि रक्कम जमा करणा-यांवर साधारण (सकल) दायित्वाव्यतिरिक्त असलेल्या सर्व बाह्य दायित्वांस एकूण साधनांमधून वजा करता येऊ शकेल. तसेच, ह्या उद्देशासाठी साधनांचे मूल्यांकन त्यांची प्रत्यक्षीकरण- किंमत किंवा पुस्तकी किंमत

ह्यांपैकी कमी असलेल्या किमतीनुसार केले गेले पाहिजे. जर अशा प्रकारे मूल्यांकन करून ठरवलेली साधन सुरक्षा जर सार्वजनिक रकमेच्या दायित्वापेक्षा कमी पडत असेल, तर संबंधित एनबीएफसीने ही गोष्ट रिझर्व बँकेच्या क्षेत्रीय कार्यालयास सूचित करणे आवश्यक आहे. सार्वजनिक रकमा स्वीकारणा-या किंवा धारण करणा-या एनबीएफसीजना आरबीआय अधिनियम, १९३४ च्या कलम ४५-आयबी नुसार गुंतवलेल्या बंधनकारक तरल साधनांवर त्यांच्या जमाकर्त्यांच्या नावे गतिशील अधिभार (फ्लोटिंग चार्ज) निर्माण करण्यासाठी निर्देशित केले जाते. कंपनी अधिनियम १९५६ च्या गरजांनुसार ह्या अधिभाराची योग्य प्रकारे नोंदणी केली जावी.

मोठ्या संख्येतील जमाकर्त्यांसाठी बंधनकारक तरल साधनांवर अधिभार निर्माण करण्यामध्ये येणा-या एनबीएफसीजद्वारे सांगितल्या गेलेल्या प्रत्यक्ष अडथळ्यांच्या संदर्भात पुढे असा निर्णय घेण्यात आला, की सार्वजनिक रकमा घेणा-या/ धारण करणा-या एनबीएफसीज आरबीआय अधिनियम, १९३४ च्या कलम ४५-आयबी मधील अटीनुसार आणि बँकेद्वारे वेळोवेळी जारी करण्यात येणा-या अधिसूचनांनुसार त्यांच्या जमाकर्त्यांसाठी 'विश्वासपत्राद्वारे' (ट्रस्ट डीड) बंधनकारक तरल साधनांवर गतिशील अधिभार निर्माण करू शकतील.

१२. मागणी न केलेले वाणिज्य संदेशन - राष्ट्रीय डू नॉट कॉल रजिस्ट्री

टेलिकम्युनिकेशन माध्यम वापरून एखाद्या आर्थिक व्यवहारासाठी प्रेरित करण्यास किंवा प्रोत्साहित करण्याच्या उद्देशाने एजन्टस/ आउटसोर्स बिझनेस करणा-यांना कामाला लावण्याची प्रथा भारतामध्ये निर्माण होत आहे. सामान्य जनतेच्या व्यक्तिस्वातंत्र्याच्या अधिकाराचे रक्षण करण्याची आणि त्यासाठी सर्वोत्तम व्यावसायिक पद्धतीचा भाग म्हणून ग्राहक किंवा ग्राहक नसलेल्यांकडून आलेल्या अवांछित आर्थिक संभाषणाशी संबंधित तक्रारींचे निराकरण करण्याची आवश्यकता आहे.

भारतीय टेलिकॉम नियामक प्राधिकरणाने (ट्राय) अवांछित आर्थिक संभाषणास (युसीसी) प्रतिबंध करण्यासाठी टेलिकॉम अवांछित आर्थिक संभाषण नियम बनवले आहेत. तसेच, टेलिकम्युनिकेशन्स विभागाने (डीओटी) ६ जून २००७ रोजी नोंदणी प्रक्रियेसह टेलिमार्केटर्सना संबंधित मार्गदर्शक सूचना प्रसारित केल्या आहेत. ह्या मार्गदर्शक तत्वांद्वारे टेलिकम्युनिकेशन्स विभागासह (डीओटी) किंवा त्याद्वारे मान्यताप्राप्त अन्य संस्थेसह नोंदणी करणे टेलिमार्केटर्सना बंधनकारक करण्यात आले आहे. तसेच, त्यात नमूद केले गेले आहे, की टेलिमार्केटर्स अवांछित आर्थिक संभाषणासंदर्भात टेलिकम्युनिकेशन्स विभागाद्वारे देण्यात येणा-या मार्गदर्शक सूचना आणि आज्ञा/ निर्देश (डीओटी) आणि भारतीय टेलिकॉम नियामक प्राधिकरण (ट्राय) ह्यांच्याद्वारे देण्यात आलेल्या आज्ञा/ निर्देश/ नियम ह्यांचे पालन करतील. ह्या संदर्भातील कार्यवाहीचे सविस्तर तपशील ट्रायच्या वेबसाईट (www.trai.gov.in) वर उपलब्ध आहेत.

त्यामुळे, एनबीएफसीजना सल्ला देण्यात येतो, की

- (i) त्यांनी टेलिकम्युनिकेशन्स विभाग, भारत सरकारकडून टेलिमार्केटर्स म्हणून कोणतीही वैध नोंदणी प्रमाणपत्र नसलेल्या टेलिमार्केटर्सना (डीएसए/ डीएमए) सहभागी करून घेऊ नये;
- (ii) त्यांच्याशी निगडित असलेल्या टेलिमार्केटर्सची (डीएसएज/ डीएमएज) सूची त्यांच्या टेलिमार्केटिंगसाठी वापरल्या जाणा-या नोंदणीकृत दूरध्वनी क्रमांकासह ट्रायला सादर करावी; आणि
- (iii) त्यांच्याशी सध्या निगडित असलेल्या सर्व एजन्टसची टेलिमार्केटर्स म्हणून टेलिकम्युनिकेशन्स विभागासह नोंदणी झाली असल्याची खात्री करावी.

१३. रक्कम स्वीकारणा-या सर्व एनबीएफसीजसाठी किमान एनओएफ रूपये २०० लाख असण्याची आवश्यकता

मार्गदर्शक सूचना तयार करताना बँकेद्वारे स्वीकारण्यात आलेल्या समंत्रक (कन्सल्टेटिव्ह) दृष्टीकोनानुसार रक्कम स्वीकारणा-या सर्व एनबीएफसीजसाठी असलेल्या किमान एनओएफ पातळीच्या रकमेच्या परिपत्रकाचा मसूदा वेबसाईटवर दिनांक www.rbi.org.in २१ मे २००७ रोजी ठेवण्यात आला होता.

ह्या संदर्भात आलेल्या सूचना/ प्रतिक्रियांचा विचार करण्यात आला. रक्कम स्वीकारणा-या सर्व एनबीएफसीजच्या आर्थिक स्थितीस मजबूत करण्याच्या दृष्टीने नियोजनबद्ध पाऊल उचलण्याची खात्री म्हणून रक्कम स्वीकारणा-या सर्व एनबीएफसीजसाठी एनओएफमध्ये किमान रूपये २०० लाख अशी वाढ सर्वसाधारण, सहकार्यावर आणि समानतेवर आधारित प्रकारे करण्याचा निर्णय घेण्यात येऊन पुढील गोष्टी ठरवल्या गेल्या:

(अ) पहिले पाऊल म्हणून, रूपये २०० लाख पेक्षा कमी एनओएफ असलेल्या एनबीएफज त्यांच्याद्वारे आत्ता धारण केल्या जात असलेल्या पातळीवर त्यांच्या सर्व जमा रकमा गोठवू शकतात.

(ब) तसेच, किमान गुंतवणूक दर्जा पत मानांकन आणि सीआरएआर १२% असलेल्या साधनांना वित्तसेवा देणा-या कंपनी (एएफसी) त्यांच्या एनओएफच्या १.५ पट इतक्या पातळीपर्यंत त्यांच्या सार्वजनिक रकमा कमी करू शकतात आणि अन्य सर्व कंपनी ३१ मार्च २००९ पर्यंत त्यांच्या सार्वजनिक जमा रकमा त्यांच्या एनओएफ पातळीपर्यंत कमी करू शकतात.

(क) आज एका विशिष्ट पातळीपर्यंत सार्वजनिक जमा रकम घेण्यास पात्र असलेल्या कंपनी काही कारणामुळे जर त्या पातळीपर्यंतच्या रकमा घेऊ शकलेल्या नसतील, तर त्यांना वर निर्धारित करण्यात आलेल्या सुधारित मर्यादेपर्यंत सार्वजनिक रकमा स्वीकारण्याची अनुमती दिली जाईल.

(ड) रूपये २०० लाखचे एनओएफ प्राप्त करणा-या कंपनी त्यांच्या एनओएफला प्रमाणित करणारा लेखापालाचा बंधनकारक अहवाल सादर करू शकतात.

(ई) निर्धारित कालमर्यादेमध्ये वर दिलेली मर्यादा प्राप्त करण्यामध्ये अयशस्वी ठरणा-या एनबीएफसीज ह्या संदर्भातील योग्य अनुमतीसाठी रिझर्व बँकेस आवेदन करू शकतात व त्याचा विचार प्रत्येक परिस्थितीच्या आधारे केला जाऊ शकेल.

१४. एनबीएफसीजचे पुनर्वर्गीकरण

कंपनी परिपत्रक डीएनबीएस.पीडी सीसी. क्र. ८५/ ०३.०२.०८९/ २००६-०७ दि. ६ डिसेंबर २००६ च्या संदर्भात सल्ला देण्यात आला, की उत्पादनाच्या/ आर्थिक उपक्रमासाठी वास्तव/ भौतिक साधने ह्यांना वित्तसेवा देण्यात येणा-या एनबीएफसीजचे वर्गीकरण साधन वित्तसेवा देणारी कंपनी (एएफसी) म्हणून त्या परिपत्रकातील परिच्छेद ४ मध्ये दिलेल्या निकषांनुसार केले जाईल. त्याप्रमाणे, एनबीएफसीजचे पुनर्वर्गीकरण झाल्यानंतर, प्रस्तावित संरचनेमध्ये एनबीएफसीजचे पुढील प्रकार साकार होतील:

- (i) साधन वित्तसेवा कंपनी
- (ii) गुंतवणूक कंपनी
- (iii) कर्ज देणारी कंपनी

^१(iv) इन्फ्रास्ट्रक्चर (मूलभूत सेवा) वित्तसेवा कंपनी

^२(v) मुख्य गुंतवणूक कंपनी- एनडी- एसआय

त्यानुसार, निर्धारित अटीची पूर्तता करणा-या कंपनी त्यांच्या नोंदणीकृत कार्यालयाच्या स्थानानुसार असलेल्या कार्यक्षेत्राच्या प्रादेशिक कार्यालयामध्ये बँकेद्वारे दिल्या गेलेल्या मूळ नोंदणी प्रमाणपत्रासह जाऊन त्यांच्या वर्गीकरणास साधन वित्तसेवा कंपनी म्हणून मान्यता

प्राप्त करू शकतात. त्यांच्या विनंतीपत्रासह त्यांचा लेखापालाचे बंधनकारक प्रमाणपत्र व त्यासह ३१ मार्च, २००६ रोजी असलेला कंपनीचा साधने/ आर्थिक उत्पन्नाचा तपशील दिले गेले पाहिजे.

परिपत्रक प्रसारित करून झाल्यानंतर बराच कालावधी उलटून गेल्यामुळे आता निर्णय घेण्यात आला आहे की दिनांक ३१ मार्च २००८ रोजी लेखापालाच्या बंधनकारक प्रमाणपत्रासह योग्य प्रकारे सहाय्य असलेल्या आधीच्या ईल/एचपी एनबीसीज ह्यांनी तत्काळ संबंधित प्रादेशिक विभागामध्ये उशीरात उशीरा ३१ डिसेंबर २००८ पर्यंत योग्य ते वर्गीकरण प्राप्त करण्यासाठी सादर व्हावे; त्यानंतर वर्गीकरणासाठी आवेदन न केलेल्या एनबीएफसीज कर्ज देणा-या कंपनीच्या म्हणून बघितल्या जातील.

१५. रू ५० कोटी आणि त्याहून अधिक पण १०० कोटीपेक्षा कमी साधन आकार असलेल्या रक्कम न घेणा-या एनबीएफसीजच्या निगराणीसाठीच्या तरतुदी

रू ५० कोटी आणि त्याहून अधिक पण १०० कोटीपेक्षा कमी साधन आकार असलेल्या रक्कम न घेणा-या एनबीएफसीजना तीन महिन्यांच्या कालावधीनंतर प्राथमिक माहितीसाठी बोलावण्याचा निर्णय घेण्यात आला. सप्टेंबर २००८ रोजी संपलेल्या तीन महिन्यांच्या कालावधीसाठीचे पहिले परतावे (रिटर्न्स) डिसेंबर २००८ च्या पहिल्या आठवड्यापर्यंत सादर करायचे होते. तिमाही संपल्यानंतर एका महिन्याच्या कालावधीच्या आत ज्या ठिकाणी कंपनीची नोंदणी झाली असेल, त्या कार्यक्षेत्रात असलेल्या विभागाच्या बँकिंग व्यतिरिक्त असलेल्या निगराणीच्या क्षेत्रीय कार्यालयामध्ये तिमाहीतील दर तिमाहीच्या शेवटी असलेले परतावे ऑनलाईन भरणे आवश्यक होते व ऑनलाईन पद्धतीने भरण्याच्या प्रक्रियेचे तपशील नंतर सांगितले जाणार होते.

त्या नंतर पात्र एनबीएफसीजना तिमाही संपल्यानंतर एका महिन्याच्या कालावधीच्या आत ज्या ठिकाणी कंपनीची नोंदणी झाली असेल, त्या कार्यक्षेत्रात असलेल्या विभागाच्या बँकिंग व्यतिरिक्त असलेल्या निगराणीच्या क्षेत्रीय कार्यालयामध्ये वर उल्लेखलेले परतावे प्रत्यक्ष स्वरूपामध्ये आणि सॉफ्ट कॉपीमध्ये (एक्सेल फाईल ईमेलवरून) ह्या संदर्भातील ऑनलाईन प्रक्रिया सूचित करेपर्यंत सादर करण्याचा सल्ला देण्यात आला.

१६. उत्पन्नावरील करांचे लेखापरीक्षण- लेखापरीक्षण मानक २२- कर परिवर्तित साधनांची प्रक्रिया (डीटीए) आणि भांडवलाच्या गणनेसाठी परिवर्तित कर दायित्व (डीटीएल)

डीटीए किंवा डीटीएलच्या निर्मितीमुळे कंपनीच्या ताळेबंद पत्रकावर परिणाम करणारे काही मुद्दे उपस्थित होत असल्यामुळे स्पष्ट केले जाते, की ह्या मुद्द्यांना लागू असणारी नियामक प्रक्रिया पुढील प्रमाणे आहे.

- डीटीएल खात्यातील शिल्लक भांडवल पूर्ततेसाठी वर्ग १ किंवा वर्ग २ भांडवलामध्ये समाविष्ट करण्यासाठी पात्र नसेल आणि ती भांडवलाचा पात्र भाग नसेल.
- डीटीएला अनिश्चित साधन मानले जाईल आणि ते वर्ग १ भांडवलातून वजा केले जाईल.
- सीआरएआरच्या गणनेसह सर्व नियामक आवश्यकतांसाठी एनबीएफसीज वर उल्लेखलेल्या स्पष्टीकरणास लक्षात घेऊ शकतात आणि त्यांनी ३१ मार्च २००९ रोजी संपणा-या लेखा- वर्षाच्यापासून (ह्या तरतुदींच्या) अनुपालनाची खात्री करावी.

ह्या संदर्भात पुढे असेही स्पष्ट केले जाते:

राखीव महसूलावरील किंवा चालू वर्षाच्या नफा आणि तोटा खात्यातून शिल्लकीद्वारे निर्माण होणा-या ऋणातून तयार झालेले डीटीएल “अन्य दायित्व आणि तरतुदी” मधील ‘अन्य’ मध्ये समाविष्ट केले जावे.

राखीव महसूलावरील किंवा चालू वर्षाच्या नफा आणि तोटा खात्यातून शिलकीद्वारे निर्माण होणा-या जमा रकमेतून तयार झालेले डीटीए “अन्य साधनां” मधील ‘अन्य’ मध्ये समाविष्ट केले जावे.

चालू कालावधीतील अनिश्चित साधने आणि तोटे व समोर आलेले आधीच्या कालावधीतील अनिश्चित साधने आणि तोटे ह्यांना वर्ग १ भांडवलातून वजा केले जावे.

पुढीलप्रकारे गणना करण्यात आलेले डीटीए वर्ग १ भांडवलामधून वजा केले जावे :

(i) एकत्रित तोट्यांशी निगडीत डीटीए आणि

(ii) डीटीएलचे निव्वळ डीटीए (एकत्रित तोट्यांशी निगडीत डीटीए वगळता). जिथे डीटीएल डीटीएपेक्षा अधिक असेल (एकत्रित तोट्यांशी निगडीत डीटीए वगळता), तिथे अतिरिक्त रक्कम (एॅक्सेस) घटक (i) च्या विरुद्ध स्थिर केली जाणार नाही किंवा वर्ग १ भांडवलामध्येही जमा केली जाणार नाही.

१७. प्रस्तावना व्याज दराचे भवितव्य - एनबीएफसीजसाठी

अधिसूचना क्र. एफएमडी. १/ ईडी (वीकेएस)- २००९ दि. २८ ऑगस्ट, २००९ च्या संदर्भात भारतीय रिझर्व बँकेने जारी केलेल्या निर्देशांचा संदर्भ घेण्याचा सल्ला सर्व एनबीएफसीजना (आरएनबीसीज वगळता) देण्यात आला होता. त्या निर्देशांमध्ये भारतातील मान्यताप्राप्त विनिमयांमध्ये व्याज दर भवितव्यासह (आयआरएफ) व्यापाराच्या चौकटीचा विचार करण्यात आला होता

असा निर्णय घेण्यात आला, की एनबीएफसीज सेबीद्वारे ग्राहक म्हणून मान्यता असलेल्या सर्व विनिमयांमध्ये निर्धारित व्याज दर भवितव्य विनिमयामध्ये त्या संदर्भातील आरबीआय/ सेबीच्या मार्गदर्शक तत्वांच्या आधारे त्यांची व्याप्ती मर्यादित ठेवण्यासाठी सहभागी होऊ शकतील.

आयआरएफ विनिमयामध्ये सहभाग घेणा-या एनबीएफसीज ह्या संदर्भातील माहिती अर्ध वार्षिक प्रकारे सादर करू शकतील. त्यासाठी इथे जोडलेल्या पत्रकाप्रमाणे ते कंपनीची नोंदणी ज्या कार्यक्षेत्रात झाली असेल, त्या बँकेव्यतिरिक्त असलेल्या निगराणीच्या विभागाच्या विभागीय कार्यालयामध्ये अर्ध वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर एका महिन्याच्या कालावधीमध्ये सादर करू शकतात.

१८. एफडीआय अटीचे पालन - एनबीएफसीजच्या बंधनकारक लेखापालाकडून मिळणारे अर्ध वार्षिक

प्रमाणपत्र स्वचालित नियमासह किंवा प्रमाणित पद्धतीसह एफडीआय असलेल्या एनबीएफसीजना किमान लाभाच्या निर्धारित तरतुदींचे आणि एफडीआयला अनुमती देणा-या व वेळोवेळी बदलण्यात येणा-या अटी आणि शर्तीचे अनुपालन करावे लागेल.

त्यामुळे ह्या एनबीएफसीजना त्यांच्या बंधनकारक लेखापालांकडून अर्ध वार्षिक पद्धतीने (अर्ध वर्ष समाप्ती- सप्टेंबर आणि मार्च) एक प्रमाणपत्र जारी करावे लागेल, ज्यामध्ये एफडीआयच्या प्रचलित अटी आणि तरतुदींच्या अनुपालनाचे प्रमाणीकरण केले गेलेले असेल. अर्ध वर्ष समाप्तीनंतर एक महिन्यापेक्षा अधिक कालावधीनंतर असे प्रमाणपत्र सादर करता येणार नाही. कंपनीचे मुख्य कार्यालय ज्या प्रादेशिक कार्यालयाच्या अधिकारक्षेत्रात येत असेल, त्या प्रादेशिक कार्यालयामध्ये हे प्रमाणपत्र सादर करता येईल.

१९. गृह प्रकल्पांसाठी वित्तसेवा- एनबीएफसीकडे गहाण ठेवण्यात येणा-या मालमत्तेच्या माहितीच्या संदर्भातील अटी आणि शर्ती पॅम्प्लेट/ पत्रक/ जाहिरातीमध्ये उघड करण्याची अट

मुंबई न्यायमंडळाच्या माननीय उच्च न्यायालयापुढे आलेल्या एका खटल्यामध्ये मा. न्यायालयाने नमूद केले आहे, की घरासाठी वित्तसेवा

देणा-या बँकेने प्रकल्पांच्या संदर्भात असा खर्च किंवा संबंधित प्लॉट किंवा विकास प्रकल्पाच्या संदर्भातील अन्य कोणतेही दायित्व पत्रक किंवा पाम्प्लेट आदिवर योग्य प्रकारे सूचित केले जाण्यावर भर दिला पाहिजे. असे पत्रक/ पाम्प्लेट, जे प्लॉट आणि मालमत्ता विकण्यासाठी विकासकाद्वारे किंवा मालकाद्वारे मोठ्या प्रमाणात प्रकाशित केले जात असेल. न्यायालयाने असेही म्हंटले, की ज्या अटी आणि शर्तीवर बँकेद्वारे कर्ज मान्य केले जाते, त्या अटी आणि शर्तीमध्ये ही अटसुद्धा उघड प्रकारे असेल.

हे लक्षात घेऊन गृह/विकास प्रकल्पांना वित्तसेवा देताना हे आवश्यक आहे की एनबीएफसीजने त्यांच्या अटी आणि शर्तीचा भाग म्हणून पुढील गोष्टी निश्चित कराव्यात:

(i) बांधकाम करणारा/ विकासक/ मालक/ कंपनी ज्यांच्या नावे ती मालमत्ता गहाण ठेवली जात आहे, त्यांची नावे त्याच्या पॅम्प्लेटस/ पत्रकांमध्ये/ जाहिराती इत्यादि मध्ये उघड करेल.

(ii) बांधकाम करणारा/ विकासक/ मालक/ कंपनी गरज पडल्यास ज्यांच्या नावे ती मालमत्ता गहाण ठेवली जात आहे, त्यांचे ना हरकत प्रमाणपत्र (एनओसी) किंवा अनुमती त्याच्या पॅम्प्लेटस/ पत्रकांमध्ये/ जाहिराती इत्यादिमध्ये दर्शवेल.

वर नमूद करण्यात आलेल्या अटीचे पालन करण्याची सूचना एनबीएफसीजना दिली जाते आणि जोपर्यंत बांधकाम करणारा/ विकासक/ मालक/ कंपनी वरील अटीची पूर्तता करत नाही, तोपर्यंत वित्तसेवा दिली जाऊ नये, असे सूचवले जाते.

२०. एनबीएफसीजकडून शारीरिक दृष्टीने / दृष्टीदोषासह अपंग असलेल्या व्यक्तींना ऋण सेवा देणे

शारीरिक दृष्टीने/ दृष्टीदोषासह अपंग असलेल्यांसाठी एनबीएफसीजद्वारे देण्यात येणा-या ऋण सेवा आरबीआयच्या हे निदर्शनास आणले गेले, की एनबीएफसीजकडून शारीरिक दृष्टीने किंवा दृष्टीदोषासह अपंग असलेल्या व्यक्तींना ऋण सेवा देण्यामध्ये भेदभाव केला जात आहे.

त्यामुळे एनबीएफसीजना सल्ला देण्यात येतो, की कर्ज सुविधेसह त्यांची उत्पादने आणि सुविधा शारीरिक दृष्टीने किंवा दृष्टीदोषासह अपंग असलेल्या आवेदकांना देताना त्यांनी अपंगत्वाच्या आधारावर कोणताही भेदभाव करू नये. तसेच, अशा व्यक्तींना विविध व्यावसायिक सुविधांचा लाभ घेता यावा, ह्यासाठी शक्य ती सर्व मदत देण्यासाठी त्यांच्या शाखांना सूचना देण्याबद्दल एनबीएफसीजना सांगण्यात आले.

२१. करंसी फ्युचर्समध्ये भाग घेणे

ऑगस्ट ६, २००८ रोजी, रिझर्व बँकेने, मान्यताप्राप्त अशा स्टॉक/नवीन एक्सचेंजेसमधील करंसी फ्युचर्समध्ये ट्रेडिंग करण्यावरील मार्गदर्शक तत्वे दिली होती. सेबीने ग्राहक म्हणून मान्यता दिलेल्या, डेसिगनेटेड करंसी फ्युचर्स एक्सचेंजेसमध्ये, आरएनबीसी सोडून सर्व एनबीएफसींना केवळ त्यांच्या अंडरलायिंग फोरेक्स जोखमींचे हेजिंग करण्यासाठी, व ह्याबाबत आरबीआयच्या (विदेशी मुद्रा विभाग) मार्गदर्शक तत्वांनुसारच भाग घेता येईल असे ठरविण्यात आले होते. एनबीएफसींनी, त्यांच्या ताळेबंदात अशा व्यवहारांबाबत सुयोग्य नोंदी कराव्यात असेही त्यांना सांगण्यात आले होते.

२२. अपंगत्व असलेल्या व्यक्तींना सेवा देणे- कर्मचा-यांसाठी प्रशिक्षण कार्यक्रम

डीएनबीएस.सीसी पीडी क्र. १९१/०३.१०.०१/२०१०-११ दि. २७ जुलै, २०१० च्या अनुषंगाने एनबीएफसीजना सल्ला देण्यात आला की, कर्ज सुविधेसह त्यांची उत्पादने आणि सुविधा शारीरिक दृष्टीने / दृष्टीदोषासह अपंग असलेल्या आवेदकांना देताना त्यांनी अपंगत्वाच्या आधारावर कोणताही भेदभाव करू नये आणि अशा व्यक्तींना विविध व्यावसायिक सुविधांचा लाभ घेता यावा, ह्यासाठी शक्य ती सर्व

मदत देण्यासाठी त्यांनी त्यांच्या शाखांना सूचना द्याव्यात.

ह्याचाच एक भाग म्हणून, एनबीएफसीजना सल्ला देण्यात आला, की अपंगत्व असलेल्या व्यक्तींच्या संविधानाने व आंतरराष्ट्रीय करारांनी मान्य केलेल्या अधिकारांचा समावेश असलेले एक योग्य असे मॉड्युल त्यांनी सर्व पातळ्यांवरील त्यांच्या सर्व कर्मचा-यांच्या प्रशिक्षणामध्ये समाविष्ट करावे. तसेच, एनबीएफसीजनी त्यांच्याद्वारे आधीच स्थापित करण्यात आलेल्या तक्रार निवारण व्यवस्थेद्वारे अपंगत्व असलेल्या व्यक्तींच्या तक्रारींच्या निवारणाची खात्री करावी.

२३. पत माहिती देणा-या कंपन्यांना माहिती सादर करणे- पतसंस्थांद्वारे देण्यात येणा-या माहितीचे प्रपत्र

पत माहिती कंपनी (नियमन) अधिनियम, २००५ च्या कलम २ (एफ) (ii) अंतर्गत भारतीय रिझर्व बँक अधिनियम, १९३४ अंतर्गत कलम ४५-आय नुसार स्थापन करण्यात आलेल्या अबॅंकेय वित्तीय कंपनीलाही पतसंस्था म्हणून समाविष्ट केले गेले आहे. तसेच, पत माहिती कंपनी (नियमन) अधिनियमानुसार अस्तित्वात असलेली प्रत्येक पतसंस्था कमीत कमी एका पत माहिती कंपनीची सदस्य बनेल. अशा प्रकारे, सर्व एनबीएफसीज पतसंस्था असल्यामुळे त्यांनी कमीत कमी एका पत माहिती कंपनीचे सदस्य बनणे कायदानुसार आवश्यक आहे.

ह्या संदर्भात, पत माहिती कंपनी (नियमन) अधिनियम, २००५ च्या कलम १७ मधील उपकलम (१) आणि (२) च्या संदर्भात, पत माहिती कंपनी ह्या अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार आवश्यक वाटत असल्यास तिच्या सदस्यांना पत माहिती सादर करणे आवश्यक ठरवू शकते आणि अशा प्रत्येक पतसंस्थेस पत माहिती कंपनीला आवश्यक ती माहिती द्यावी लागेल. तसेच, पत माहिती कंपनी अधिनियम, २००६ च्या कलम १०(ए)(ii) अंतर्गत, प्रत्येक पत संस्था :

- (अ) तिच्याद्वारे जतन केली गेलेली पत माहिती दर महिन्यास किंवा आवश्यक असल्यास पत संस्था आणि पत माहिती कंपनी ह्यांमध्ये दोघांच्या मतानुसार ठरलेल्या त्याहून कमी असलेल्या कालावधीनुसार अद्ययावत करेल; आणि
- (ब) तिच्याद्वारे देण्यात येणारी पत संबंधित सर्व माहिती अद्ययावत, अचूक आणि पूर्ण राहिल, ह्याची खात्री करण्यासाठी आवश्यक त्या सर्व गोष्टी करेल.

त्यामुळे, सल्ला देण्यात येतो की, पत माहिती कंपनी/ कंपन्यांची सदस्य नवीन बनलेल्या एनबीएफसीजने त्यांना नमूद करण्यात आलेल्या प्रपत्रानुसार माहिती सादर करावी. अशा एनबीएफसीजनी नवीन पत माहिती कंपन्यांना त्यांचे सॉफ्टवेअर वैध करता येण्यासाठी आणि चोख डेटाबेस विकसित करता येण्यासाठी त्यांच्या इतिहासाची माहितीसुद्धा द्यावी. कोणतीही चुकीची माहिती/ कर्ज घेणा-यांची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी पत माहिती कंपन्यांना दिली जात नाही, ह्याची खात्री करण्यासाठी काळजी घेतली जावी.

२४. सरकारच्या ग्रीन इनीशिएटिवची अंमलबजावणी

सरकारच्या ग्रीन इनीशिएटिव चा एक भाग म्हणून भारत सरकारकडून सुचविण्यात आले आहे की, एनबीएफसीस सह वित्तीय क्षेत्रातील संस्थांनी त्यांच्या स्त्रोतांचा अधिक चांगला उपयोग करून घेण्यासाठी व अधिक चांगल्या सेवा देण्यासाठी उपाय योजावेत.

ह्यासाठी एनबीएफसीना विनंती करण्यात आली होती की, त्यांनी त्यांच्या दैनंदिन व्यवहारांमध्ये, इलेक्ट्रॉनिक प्रदान प्रणालीचा वापर पोस्ट डेटेड चेक्सचे निर्मूलन तसेच क्रमा-क्रमाने चेक्सची आवश्यकता काढून टाकणे इत्यादींद्वारे ह्याबाबत पाऊले उचलावीत.

२५. खोट्या बँक हमींचा वापर करून फसवणुकीचा प्रयत्न करण्याची कार्यपध्दती

काही बँकांतील, खोट्या/नकली सद्द्या करून खोट्या बँक हमी देऊन फसवणुक करण्याबाबत आलेल्या तक्रारी विचारात घेऊन एनबीएफसीना सांगण्यात आले होते की, त्यांनी ह्या परिपत्रकात दिलेल्या संस्था/कंपन्याबाबतच्या प्रकरणांमध्ये सावधानता ठेवण्यासाठी लाभार्थी/लाभार्थींचे प्रतिनिधी आणि बँक हमीचे अर्जदार ह्यांच्या नावांची दखल घ्यावी.

२६. क्रेडिट डिफॉल्ट स्वॅप्स

वापरकर्ते म्हणून एनबीएफसी - सीडीएस मार्केट मध्ये एनबीएफसींनी एक वापरकर्ता/उपभोक्ता म्हणूनच भाग घ्यावा. वापरकर्ता म्हणून, त्यांनी धारण केलेल्या कॉर्पोरेट बॉन्ड्सवरील केवळ कर्ज जोखीम हेज करण्यासाठीच क्रेडिट संरक्षण विकत घेण्यास त्यांना परवानगी आहे. ते संरक्षण विकण्याची त्यांना परवानगी नाही आणि त्यामुळे, सीडीएस कॉन्ट्रॅक्टमध्ये शॉर्ट पोजिशनमध्ये जाण्यास त्यांना परवानगी नाही. तथापि, मूल प्रतिपक्षाबरोबर सोडवणुक (अनवाईडिंग) करून, किंवा अंडरलायिंग बॉन्डच्या खरेदीदाराच्या नावे तो करून देऊन, त्यांनी विकत घेतलेल्या सीडीएस बॉन्ड्समधून मुक्त होण्यास त्यांना परवानगी आहे.

वरील सर्व तरतुदींचे पालन करण्याव्यतिरिक्त, एनबीएफसींना सांगण्यात आले होते की, वापरकर्ते म्हणून, त्यांनी, सोबत जोडलेल्या मार्गदर्शक तत्वांसह, सीडीएससाठीच्या आवश्यकतांचेही पालन केले गेले असल्याची खात्री करून घ्यावी.

क्रेडिट डिफॉल्ट स्वॅप्स साठीची मार्गदर्शक तत्वे - वापरकर्ते म्हणून एनबीएफसी व्याख्या

ह्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये पुढील व्याख्यांचा उपयोग करण्यात आला आहे

(१) **क्रेडिट इव्हेंट पेमेंट** - एखादे क्रेडिट इव्हेंट झाल्यावर, क्रेडिट डेरिवेटिव कॉन्ट्रॅक्टच्या अटीखाली, क्रेडिट प्रोटेक्शनच्या खरेदीदाराला, क्रेडिट प्रोटेक्शनच्या विक्रीकर्त्याने द्यावयाची देय रक्कम. असे प्रदान केवळ प्रत्यक्ष तडजोडीच्या स्वरूपातच (देय दायित्वाच्या प्रत्यक्ष दिल्या जाण्याच्या बदली दर्शनी (अॅट पार) रक्कम) असेल.

(२) **अंडरलायिंग अॅसेट/जबाबदारी** - संरक्षण खरेदीदार हेज करू इच्छित असलेला अॅसेट^१.

(३) **डिलिवरेबल अॅसेट/जबाबदारी** - एखादा क्रेडिट इव्हेंट झाल्यास, त्या कराराच्या अटीनुसार, देता येऊ शकणारी (डिलिव्हर) अशी संबंधित संस्थेची कोणतीही जबाबदारी/ दायित्व^२(वरील (३) खालील अॅसेट्स, संबंधित जबाबदारीच्या समान किंवा त्यापेक्षा कमी समजली जाईल).

(४) **रेफरन्स ऑब्लिगेशन** - एखाद्या क्रेडिट डेरिवेटिव कॉन्ट्रॅक्टच्या अटीखाली एखादा क्रेडिट इव्हेंट झाल्यास, देय असलेली रक्कम काढण्यासाठी वापरलेले दायित्व^३ (ऑब्लिगेशन) (रोख तडजोड करावयाच्या दायित्वांसाठी रेफरन्स ऑब्लिगेशनचा संबंध असतो (दर्शनी रक्कम वजा वसुली धर्तीवर).

२. सीडीएससाठी कार्यकारी आवश्यकता

(अ) सीडीएस कॉन्ट्रॅक्टने, संरक्षण विक्रेत्यावरील थेट/प्रत्यक्ष हक्क दर्शविला पाहिजे आणि तो हक्क, एखाद्या विशिष्ट एक्सपोजरशी स्पष्ट व नेमकेपणाने संबंधित असावा जेणेकरून त्याची व्याप्ती स्पष्ट व निःसंदिग्ध दाखविली जावी.

(ब) क्रेडिट संरक्षण कॉन्ट्रॅक्टच्या बाबतीत, संरक्षण-खरेदीदाराने प्रिमियमचे प्रदान न केले जाणे सोडल्यास ते कॉन्ट्रॅक्ट बदलता न येऊ शकणारे असावे.

(क) संरक्षण विक्रीदाराद्वारे एकतर्फी ते क्रेडिट कव्हर रद्द करण्याची परवानगी देणारे किंवा हेज केलेल्या एक्सपोजरची क्रेडिट क्वालिटी कमी झाल्याने त्या कव्हरची परिणामी किंमत वाढेल असे कोणतेही कलम त्या कॉन्ट्रॅक्टमध्ये असू नये.

(ड) सीडीएस कॉन्ट्रॅक्ट कोणत्याही अटीशिवाय असावे, मूळ प्रतिपक्ष देय (ड्यु) असलेली प्रदाने करण्यास असमर्थ ठरल्यास, त्या संरक्षण विक्रेत्याला वेळेवारी प्रदान करण्यास भाग पडणे टाळले जाईल अशा प्रकारचे, एनबीएफसीच्या थेट नियंत्रणाबाहेरील कोणतेही कलम त्या संरक्षण कॉन्ट्रॅक्टमध्ये असू नये.

(ई) कॉन्ट्रॅक्ट करणा-या पक्षांनी विहित केलेल्या क्रेडिट इव्हेंटसाठी किमान संरक्षण (कव्हर) असावे :-

^१ कृपया परिपत्रक आयडीएमडी.पीसीडी.क्र. ५०५३/१४.०३.०४/२०१०-११ दि. मे २३, २०११, च्या परिच्छेद २.४ चा संदर्भ घ्यावा.

^२ सध्या, परिपत्रक क्र. आयडीएमडी.पीसीडी.क्र. ५०५३/१४.०३.०४/२०१०-११ दि. मे २३, २०११ अन्वये सीडीएसवरील मार्गदर्शक तत्वांनुसार डिलिव्हेरबल दायित्वांसाठीच परवानगी आहे.

^३ कृपया परिपत्रक आयडीएमडी.पीसीडी.क्र. ५०५३/१४.०३.०४/२०१०-११ दि. मे २३, २०११, च्या परिच्छेद २.४ चा संदर्भ घ्यावा.

- (१) संबंधित दायित्वांच्या अटीनुसार, (ज्या अशा अपयशाचे वेळी लागू असतात) रकमा देण्यात अपयश येणे (संबंधित दायित्वांमधील ग्रेस पिरियडच्या जवळपास असलेला ग्रेस पिरियड असल्यास)
- (२) नादारी, दिवाळखोरी किंवा ते दायित्व असलेल्याची ते कर्ज फेडण्यास समर्थता नसणे किंवा त्याबाबत अपयश किंवा कर्ज देय (ड्यु) झाली असताना ती फेडण्यास समर्थ नसण्याबाबत लेखी कबुली आणि तसे प्रसंग आणि
- (३) माफी किंवा मुद्दल, व्याज किंवा शुल्क ह्याबाबत पुढे ढकलले जाणे (क्रेडिट लॉस प्रसंगी होणारे परिणाम) ह्यामुळे संबंधित दायित्वाची पुनर्रचना (परिपत्रक आयडीएमडी.पीसीडी.क्र. ५०५३/१४.०३.०४/२०१०-११ दि. मे २३, २०११ अन्वये सीडीएसवरील मार्गदर्शक तत्वात दिल्यानुसार)
- (४) संबंधित दायित्वाची पुनर्रचना सीडीएसखाली येत नसल्यास परंतु परिच्छेद २ मधील आवश्यकता पूर्ण केल्या गेल्या असल्यास, सीडीएसचे अंशतः रेकग्निशन केले जाईल. सीडीएसची रक्कम, संबंधित दायित्वाच्या रकमेएवढी किंवा त्यापेक्षा कमी असल्यास, हेजच्या रकमेची ६०% रक्कम कव्हर झाल्याचे समजले जाईल. सीडीएसची रक्कम, संबंधित दायित्वाच्या रकमेपेक्षा अधिक असल्यास, पात्र असलेल्या हेजची रक्कम, संबंधित दायित्व रकमेच्या ६०% एवढी मर्यादित असेल.
- (फ) संबंधित दायित्वांपेक्षा निराळी अशी डिलिव्हरेबल दायित्वे सीडीएसने विहित केली असल्यास, त्यामुळे निर्माण झालेल्या फरकाला (मिसमॅच) परिच्छेद (ज) लागू होईल.
- (ग) प्रदान करण्यास असमर्थ झाल्याने^१, संबंधित दायित्वातील कसुरीसाठी आवश्यक असलेला ग्रेस पिरियड संपण्यापूर्वी सीडीएस समाप्त होणार नाही.
- (ह) संरक्षण विक्रेत्याला संबंधित दायित्व हस्तांतरित करण्याबाबत, संरक्षण खरेदीदाराचा हक्क/क्षमता, तडजोडीसाठी आवश्यक असल्यास, त्या संबंधित दायित्वाच्या अटींमध्ये, अशा हस्तांतरणासाठीची आवश्यक सहमती रोखली जाणार नाही असे कलम असावे.
- (आय) एखादा क्रेडिट इव्हेंट झाला आहे अथवा नाही हे ठरविणा-या पक्षांची स्पष्ट अशी ओळख केली जावी. असे ठरविले जाणे ही केवळ त्या संरक्षण विक्रेत्याचीच जबाबदारी असू नये. एखादा क्रेडिट इव्हेंट झाला असल्याचे संरक्षण विक्रेत्याला कळविण्याचा हक्क/क्षमता संरक्षण खरेदीदाराला असावी.
- (ज) अंडरलायिंग दायित्व व संदर्भ दायित्व किंवा डिलिव्हरेबल दायित्व ह्यामधील भेदासाठी (मिसमॅच) पुढील बाबतीतच परवानगी आहे – १)संदर्भ दायित्व किंवा डिलिव्हरेबल दायित्व हे अंडरलायिंग दायित्वाच्या समान (पारी पासु) किंवा कमी दर्जाचे असल्यास, आणि (२) अंडरलायिंग दायित्व आणि संदर्भ दायित्व किंवा डिलिव्हरेबल दायित्व ह्यांचा दायित्वधारक एकच असून (म्हणजे तीच कायदेशीर स्स्था) आणि क्रॉस-डिफॉल्ट बाबत किंवा क्रॉस-अॅक्सिलरेशनबाबत वैद्य अशी कायदेशीर अंमलबजावणीचे कलम टाकण्यात आले आहे
- (क) अंडरलायिंग दायित्व व संदर्भ दायित्व किंवा डिलिव्हरेबल दायित्व ह्यामधील भेदासाठी (मिसमॅच) पुढील बाबतीतच परवानगी आहे – १)संदर्भ दायित्व किंवा डिलिव्हरेबल दायित्व हे अंडरलायिंग दायित्वाच्या समान (पारी पासु) किंवा कमी दर्जाचे असल्यास, आणि (२) अंडरलायिंग दायित्व आणि संदर्भ दायित्व किंवा डिलिव्हरेबल दायित्व ह्यांचा दायित्वधारक एकच असून (म्हणजे तीच कायदेशीर स्स्था) आणि क्रॉस-डिफॉल्ट बाबत किंवा क्रॉस-अॅक्सिलरेशनबाबत वैद्य अशी कायदेशीर अंमलबजावणीचे कलम टाकण्यात आले आहे

३. मटेरियॅलिटी स्तराखालील एक्सपोजर्स बाबत कार्यवाही

सीडीएस कॉट्रॅक्टनुसार, तोट्याचे प्रसंगी, ज्यापेक्षा कमी प्रदान केले जात नाही अशा प्रदानांच्या मटेरियॅलिटी मर्यादा (थ्रेश होल्ड) ह्या रेटेन्ड फॅस्ट लॉस स्थितीच्या सममूल्य असतात आणि त्यांना संरक्षण खरेदीदाराने, कॅपिटल अॅडेक्वसीसाठी, ६६७% जोखीमभार लावावा (१/०.१५ X १००, कारण एनबीएफसीसाठी सीआरएआरची आवश्यकता १५% आहे.)

४. प्रुडेंशियल ट्रीटमेंट पोस्ट क्रेडिट इव्हेंट

सीडीएस कॉट्रॅक्टमधील अटीनुसार असलेल्या कालावधीत, क्रेडिट इव्हेंट प्रदान न मिळाल्यास, एनबीएफसी त्या सीडीएसच्या क्रेडिट संरक्षणाकडे दुर्लक्ष करील व अंडरलायिंग अॅसेटवरील एक्सपोजरच विचारात घेईल आणि त्या एक्सपोजरसाठी आवश्यक असलेला भांडवलाचा स्तर व तरतुदी ठेवील. क्रेडिट इव्हेंटचे प्रदान मिळताच (अ) अंडरलायिंग अॅसेट संरक्षण विक्रीकृत्याला दिला गेला असल्यास तो पुस्तकामधून काढून टाकला जाईल किंवा (ब) क्रेडिट इव्हेंट प्रदानाची रक्कम, त्या अंडरलायिंग अॅसेटच्या पुस्तकी मूल्याएवढी नसल्यास, त्या अंडरलायिंग अॅसेटचे पुस्तकी मूल्य, मिळालेल्या, क्रेडिट इव्हेंट प्रदानाच्या रकमेएवढे कमी केले जाईल आणि अशा कमी केलेल्या मूल्यासाठी योग्य त्या तरतुदी ठेवल्या जातील.

^१ परिपक्वतेची व्याख्या - संबंधित एक्सपोजरची परिपक्वता व हेजची परिपक्वता ह्यांची व्याख्या रुढ मार्गानेच (कॅझर्वेटिवली) केली जावी. संबंधिताच्या (अंडरलायिंग) परिणामकारक परिपक्वतेचे मूल्यमापन हे, लागू असलेला ग्रेस पिरियड विचारात घेऊन, प्रतिपक्षाने त्याचे दायित्व पूर्ण करण्यास उरलेला कमाल कालावधी असे केले जावे.

५. कॅपिटल अॅडेक्वसी

एनबीएफसी प्रुडेंशियल नॉर्म्स निदेश, २००७ अनुसार, एनबीएफसीने धारण केलेल्या कॉर्पोरेट बाँड्ससाठीचे जोखीम भार १००% आहेत. क्रेडिट इव्हेंट प्रदानामुळे, सीडीएस कॉट्रॅक्ट, संरक्षण विक्रेत्यावर, प्रतिपक्ष-एक्सपोझर निर्माण करते. सीडीएसद्वारे कॅश पोझिशनचे हेजिंग केल्यास, ते एक्सपोझर, खालील परिच्छेद ६ मध्ये दिलेल्या अटीवर, संरक्षण विक्रेत्यावर लागू होईल. एनबीएफसीनी, विकत घेतलेल्या सर्व सीडीएस पोझिशनसाठी असलेला, काउंटरपार्टी क्रेडिट रिस्क आकार हा, सध्याचे मार्क-टु-मार्केट मूल्य (धन असल्यास व एमटीएम ऋण असल्यास शून्य) आणि भावी पोर्टेशियल फ्युचर ह्यांची बेरीज एवढा धरावा.

६. संरक्षण विक्रेत्याला असलेल्या एक्सपोझरची कार्यवाही

६.१ हेज केलेल्या एक्सपोझरबाबत, अंडरलायिंग अॅसेटच्या एक्सपोझरच्या ऐवजी/बदली, पुढील अटी पूर्ण केल्या असल्यास संरक्षण विक्रेत्याबाबतचे एक्सपोझर समजले जाईल.

(अ) परिच्छेद २ मधील कार्यकारी आवश्यकता पूर्ण केलेल्या असाव्यात.

(ब) अंडरलायिंग अॅसेट व डिलिव्हरेबल दायित्व ह्यामध्ये कोणताही फरक (मिसमॅच) नाही. ही अट पूर्ण न केली गेल्यास, ओळखावयाचे/समजावयाचे क्रेडिट संरक्षण खाली दिलेल्या परिच्छेद ६.२ अनुसार काढले जावे.

इतर सर्व बाबतीत एक्सपोझर्स हे फक्त अंडरलायिंग अॅसेट्सवरच असतील.

(६.२) एक्सपोझर्सच्या असंरक्षित भागांसाठी, अंडरलायिंग अॅसेट्सना लागू असलेले जोखीम-भार लावले जातील. क्रेडिट संरक्षणाच्या रकमेमध्ये पुढील बाबतीतच तडजोड केली जाऊ शकते. उ अॅसेट किंवा परिपक्वता ह्यांच्या बाबतीत, अंडरलायिंग अॅसेट/दायित्व आणि डिलिव्हरेबल अॅसेट/दायित्व ह्यांच्यामध्ये भेद (मिसमॅच) असल्यास. ह्याबाबत पुढील परिच्छेदांमध्ये तपशीलवार माहिती दिली आहे.

६.३ भेद/फरक (मिसमॅच)

अॅसेट किंवा परिपक्वता ह्याबाबत अंडरलायिंग अॅसेट/दायित्व आणि डिलिव्हरेबल अॅसेट/दायित्व ह्यादरम्यान भेद/फरक असल्यास, क्रेडिट संरक्षणाच्या रकमेची तडजोड केली जाईल.

(१) अॅसेट मिसमॅच

अंडरलायिंग अॅसेट हा डिलिव्हरेबल दायित्वापासून निराळा असल्यास मिसमॅच निर्माण होईल. केवळ वरील परिच्छेद २ (ज) मध्ये विहित केलेल्या आवश्यकता पूर्ण केल्यासच, एनबीएफसीना संरक्षण उपलब्ध असल्याचे धरले जाईल.

(२) परिपक्वतेमधील भेद (मिसमॅच) क्रेडिट डेरिवेटिव कॉट्रॅक्टची परिपक्वता ही, अंडरलायिंग अॅसेटच्या परिपक्वतेच्या समान असल्यासच, ती एनबीएफसी, संरक्षणाची रक्कम धरण्यास पात्र असेल. तथापि, सीडीएस कॉट्रॅक्टची परिपक्वता, अंडरलायिंग अॅसेटच्या परिपक्वतेपेक्षा कमी असल्यास ते परिपक्वता मिसमॅच समजले जाईल. परिपक्वतेमधील भेदाबाबत संरक्षणाची रक्कम पुढीलप्रमाणे ठरविली जाईल.

(अ) क्रेडिट डेरिवेटिव कॉट्रॅक्टची अवशिष्ट परिपक्वता तीन महिन्यांपेक्षा कमी असल्यास, कोणतेही संरक्षण ओळखले जाणार नाही.

(ब) त्या क्रेडिट डेरिवेटिव कॉट्रॅक्टची अवशिष्ट परिपक्वता तीन महिने किंवा त्यापेक्षा अधिक असल्यास, ज्या काळासाठी ते उपलब्ध आहे त्या काळाच्या प्रमाणात असलेले संरक्षण ओळखले जाईल. परिपक्वता भेद (मॅच्युरिटी मिसमॅच) असल्यास पुढीलप्रमाणे तडजोड लागू होईल.

$$Pa = P \times (t - .25) \div (T - .25)$$

जेथे

Pa = परिपक्वता भेदासाठी तडजोड केलेल्या क्रेडिट संरक्षणाची रक्कम

P = क्रेडिट संरक्षण

t = किमान (**T**, क्रेडिट संरक्षण व्यवस्थेची अवशिष्ट परिपक्वता) वर्षे

T = किमान (५, अंडरलायिंग एक्सपोझरची अवशिष्ट परिपक्वता) वर्षे.

उदाहरण - समजा की, अंडरलायिंग अॅसेट हा रु.१०० दर्शनी मूल्याचा एक कॉर्पोरेट बाँड असून त्याची अवशिष्ट परिपक्वता ५ वर्षे आहे आणि सीडीएसची अवशिष्ट परिपक्वता ४ वर्षे आहे. तेव्हा क्रेडिट संरक्षणाची रक्कम पुढीलप्रमाणे काढली जाईल:

$$900 * \{(8 - .25) \div (5 - .25)\} = 900 * (3.75 \div 4.75) = 708.84$$

(क) सीडीएस कॉट्रॅक्टची अवशिष्ट परिपक्वता **तीन महिने** इतकी राहिल्यावर ते संरक्षण ओळखले जाणार नाही.

६.४ एक वापरकर्ता म्हणून एनबीएफसींनी, अंडरलायिंग ॲसेटवरील एक्सपोझर रिलीफ मिळविण्यास पात्र होण्यासाठी, नेहमीच, वरील परिच्छेद ७.१ अनुसार, संरक्षण विक्रेत्याला एक्सपोझर्स संपूर्णपणे हस्तांतरित करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या निकषांचे पालन करणे आवश्यक आहे. ह्यापैकी कोणत्याही निकषाचे पालन न केले गेल्यास, त्या एनबीएफसीला अंडरलायिंग ॲसेटवरील एक्सपोझरची दखल घ्यावी लागेल. ह्यासाठी, एनबीएफसींनी एखाद्या दायित्वधारकाबाबतचे एकूण एक्सपोझर (सीडीएस मार्फत असलेले धरून), त्या एनबीएफसीच्या संचालक मंडळाद्वारे सुयोग्य म्हणून ठरविलेल्या अंतर्गत एक्सपोझर मर्यादेच्या आतच, अशा प्रकारे सीमित करावे की त्यामुळे, एकाच/गट कर्जदाराबाबत आरबीआयने विहित केलेल्या एक्सपोझर मर्यादेचा भंग होणार नाही अशा एकमेव/गट कर्जदाराबाबतच्या एक्सपोझर मर्यादेचा भंग झाल्यास, त्या मर्यादेबाहेर असलेल्या सर्व एक्सपोझरला ६६७% जोखीम भार लावला जाईल. अशी कार्यवाही केल्यानंतर, त्या एनबीएफसीकडून आरबीआयने विहित केलेल्या किमान भांडवलाच्या आवश्यकतेचा भंग होणार नाही ह्याची खात्री करून घेण्यासाठी, त्या एनबीएफसीने, नेहमीच्या एक्सपोझर मर्यादेच्या अतिरिक्त एक्सपोझर्स होण्याची शक्यता विचारात घेऊन भांडवलामध्ये त्यासाठी पुरेशी तरतुद करून ठेवावी. उ

६.५ ह्या एक्सपोझर नॉर्सचे अनुपालन करण्यासाठी, त्याच प्रतिपक्षाबरोबर केलेल्या कॉट्रॅक्ट्सच्या, मार्केट टु मार्केट धन व ऋण मूल्यांचे एकत्रीकरण करण्यास परवानगी नाही.

७. सर्वसाधारण तरतुदीच्या आवश्यकता

एनबीएफसींच्या सीडीएस स्थितींसाठी त्यांनी, सीडीएस कॉट्रॅक्ट्सच्या एकूण धन मार्केट टु मार्केट मूल्यांसाठी सर्वसाधारण तरतुदी ठेवाव्यात.

८. अहवाल देण्याची आवश्यकता

एनबीएफसींनी, तिमाही धर्तीवर, त्यांचे जेथे पंजीकरण झाले आहे त्या डिपार्टमेंट ऑफ नॉन बँकिंग सुपरव्हिजनच्या प्रादेशिक कार्यालयाकडे, त्या एनबीएफसींनी, सीडीएसमार्फत, मिळविलेल्या क्रेडिट संरक्षणांमुळे, नेहमीच्या एकमेव/गट एक्सपोझर मर्यादापेक्षा अधिक एक्सपोझर धरल्या गेलेल्या सर्व एकूण एक्सपोझर्स कळवावीत.

९. एनबीएफसी, त्यांच्या ताळेबंदामधील नोट्स टु अकाऊंट्स मध्ये, जोडपत्र २ मध्ये दिलेली माहिती प्रकट करतील.

वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रांमध्ये प्रकट करावयाच्या माहितीचा नमुना

(रु. कोटी)

- (१) वर्षभरातील व्यवहारांची संख्या
- (२) वर्षभरात विकत घेतलेल्या संरक्षणाची रक्कम
- (३) वर्षभरात क्रेडिट इव्हेंटचे प्रदान मिळाले अशा व्यवहारांची संख्या,
 - (अ) चालु वर्षाच्या व्यवहारांसंबंधाने
 - (ब) मागील वर्षाच्या व्यवहारांसंबंधाने
- (४) मार्च ३१ रोजी आऊटस्टँडिंग असलेले व्यवहार
 - (अ) व्यवहारांची संख्या
 - (ब) संरक्षणाची रक्कम
- (५) आजच्या तारखेपर्यंत वर्षभरातील सीडीएस व्यवहारांबाबतचे निव्वळ उत्पन्न/नफा (खर्च/तोटा) :
 - (अ) दिलेले प्रिमियम
 - (ब) मिळालेली क्रेडिट इव्हेंट प्रदाने (डिलिव्हरेबल दायित्वांचे निव्वळ मूल्य).

परिपत्रकाची यादी

अनु. क्र .	परिपत्रक क्र.	दिनांक
१)	डीएनबीएस (पीडी) सीसी.क्र.११/०२.०१/९९-२०००	नोव्हें बर १५, १९९९
२)	डीएनबीएस (पीडी) सीसी क्र.१२/०२.०१./९९-२०००	जानेवारी १३, २०००
३)	डीएनबीएस (पीडी).सीसी.क्र.१५ /०२.०१ /२०००-२००१	जुन २७, २००१
४)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.२७/०२.०५/२००३-०४	जुलै २८, २००३
५)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.२८/०२.०२/२००२-०३	जुलै ३१ ,२००३
६)	डीएनबीएस (पीडी) सीसी क्र.३७/०२.०२/२००३-०४	मे १७, २००४
७)	डीएनबीएस (पीडी) सीसी क्र.३८/०२.०२/२००३-०४	जुन ११, २००४,
८)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.४२/०२.५९/२००४-०५	जुलै २४, २००४
९)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.४३/०५.०२/२००४-०५	ऑगस्ट १०, २००४
१०)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी क्र.४७/०२.०१/२००४-०५	फेब्रुवारी ०७, २००५
११)	डीएनबीएस (पीडी) सीसी क्र.४९/०२.०२/२००४-०५	जुन ९, २००५
१२)	डीएनबीएस (पीडी) सीसी क्र .६३/०२.०२/२००५-०६	जानेवारी २४, २००६
१३)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.७९/०३.०५.००२/२००६-०७	सप्टेंबर २१, २००६
१४)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.८१/०३.०५.००२/२००६-०७	ऑक्टोबर १९, २००६
१५)	डीएनबीएस (पीडी) सीसी क्र.८२/०३.०२.०२/२००६-०७	ऑक्टोबर २७, २००६
१६)	डीएनबीएस.पीडी. सीसी क्र .८५/०३.०२.०८९/२००६-०७	डिसेंबर ०६, २००६
१७)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी क्र.८७ /०३.०२.००४/२००६-०७	जानेवारी ४, २००७
१८)	डीएनबीएस.पीडी/ सी.सी. क्र. १०५/०३.१०.००१/२००७-०८ वास्तवात परिपत्रक क्रमांक डीएनबीएस.पीडी/ सी.सी. क्र. ९६/०३.१०.००१/२००७-०८ असावा.	जुलै ३१, २००७
१९)	डीएनबीएस.पीडी/ सी.सी क्र.१०९/०३.१०.००१/२००७-०८	नोव्हें बर २६, २००७
२०)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.११४ /०३.०२.०५९/२००७-०८	जुन १७, २००८
२१)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी. क्र.१२४/०३.०५.००२/२००८-०९	जुलै ३१, २००८
२२)	डीएनबीएस.पीडी. सीसी क्र.१२८/०३.०२.०५९/२००८-०९	सप्टेंबर १५, २००८
२३)	डीएनबीएस.पीडी. अधिसूचना क्र.२०८	सप्टेंबर १७, २००८** , वास्तवात ही तारीख १७-०९-०९ असावी
२४)	डीएनबीएस.पीडी सीसी.क्र.१३०/०३.०५.००२/२००८-०९	सप्टेंबर २४, २००८
२५)	डीएनबीएस.पीडी सीसी.क्र.१३७/०३.०५.००२/२००८-०९	मार्च ०२, २००९
२६)	डीएनबीएस.पीडी सीसी क्र.१४२/०३.०५.००२/२००८-२००९	जुन ९, २००९
२७)	डीएनबीएस (पीडी).सीसी. क्र .१६७/०३.१०.०१/२००९-१०	फेब्रुवारी ०४, २०१०
२८)	डीएनबीएस.पीडी. सीसी क्र .१६८/०३.०२.०८९ /२००९-१०	फेब्रुवारी १२ , २०१०
२९)	डीएनबीएस (पीडी).सीसी.क्र .१७३/०३.१०.०१/२००९-१०	मे ०३, २०१०
३०)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी क्र . १७४ /०३.१०.००१/२००९-१०	मे ६, २०१०

३१)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी क्र १९१ /०३.१०.०१/२०१०-११	जुलै २७, २०१०
३२)	डीएनबीएस (पीडी) सी.सी क्र. १९५ / ०३.१०.००१/ २०१०-११	ऑगस्ट ९, २०१०
३३)	डीएनबीएस.(पीडी).सीसी. क्र. २०० /०३.१०.००१/२०१०-११	सप्टेंबर १७, २०१०
३४)	डीएनबीएस.(पीडी).सीसी. क्र. २०६/०३.१०.००१/२०१०-११	जानेवारी ५, २०११
३५)	डीएनबीएस.सीसी.पीडी.क्र .२०८ /०३.१०.०१/२०१०-११	जानेवारी २७, २०११
३६)	डीएनबीएस.(पीडी).सीसी. क्र. २४५ /०३.१०.४२ /२०११-१२	सप्टेंबर २७, २०११
३७)	डीएनबीएस.(पीडी).सीसी. क्र. २४८ /०३.१०.०१ /२०११-१२	ऑक्टोबर २८, २०११
३८)	डीएनबीएस.(पीडी).सीसी. क्र. २५९ /०३.०२.५९/२०११-१२	मार्च १५, २०१२
३९)	डीएनबीएस.सीसी.पीडी.क्र. २५३/०३.१०.०१/२०११-१२	डिसेंबर २६, २०११